

Nou cartes de Pompeu Fabra

a cura de Xavier Lamuela i Josep Murgades

Oferim, amb el present recull, una mostra breu, però —creiem— significativa i prou coherent, de l'aplec conservat a l'Ateneu Barcelonès de 78 cartes més 26 targetes postals que, entre el 25 de setembre de 1909 i el 13 de maig de 1912, va adreçar Pompeu Fabra durant la seva estada a Bilbao a J. Casas-Carbó i, en menor proporció, a J. Massó i Torrents.¹

Iniciada, en principi, per tal de sol·licitar la tramesa de llibres catalans amb destí al Centre Català de la capital basca, la correspondència de Fabra apunta des del primer moment a cridar l'atenció dels seus destinataris sobre el manuscrit d'una gramàtica que tenia pràcticament enllestida a la primeria del 1910.² La possibilitat de veure-la prestament editada pels seus amics de «L'Avenç», duu Fabra a establir-hi una comunicació epistolar on, a més de deixar-hi veure la seva frisança davant les vicissituds materials per què passà la impressió del manuscrit, hi exposa a tall de consultes i, també, de constatacions, els problemes lingüístics i, més esporàdicament, literaris que la correcció de proves de la gramàtica li suscita. Concebuda per donar a conèixer la llengua catalana i algunes peces antològiques del seu conreu literari antic i modern al públic castellà i, subsidiàriament, al català, aquesta gramàtica, apareguda per fi l'any 1912,³ constitueix, com ja ha

1. El primer —i, que nosaltres sapiguem, fins ara únic— a fer esment d'aquesta correspondència fou Josep Miracle, en la seva biografia *Pompeu Fabra*, Delos Aymà (Barcelona 1968), p. 421 i ss. A diferència de Miracle, però, que a l'*op. cit.*, p. 42, n. 65, parla de només 76 cartes, nosaltres n'hem comptabilitzat el nombre indicat.

2. Vegeu la primera carta de la sèrie que publiquem —14 de gener de 1910— i MIRACLE, *op. cit.*, p. 421 i ss.

3. Pompeu FABRA, *Gramàtica de la llengua catalana*, Tipografia «L'Avenç»: Massó i Casas & C^a (Barcelona 1912).

estat justament remarcat,⁴ el punt àlgid del pensament lingüístic fabrià. Fonètica, ortografia, morfologia, lèxic i sintaxi hi són àmpliament tractats amb una gran aportació de dades tècniques, que revelen el grau de coherència i de rigor assolits per Fabra en la sistematització de la llengua. En aquest procés de conformació —la gestació del qual podem observar a títol exemplificatori en les cartes que reproduïm transcrits diplomàticament⁵—, hi conflueixen, d'una banda, la pràctica lingüística que els mateixos Fabra i Carbó havien emprès d'ençà els primers temps de «L'Avenc»; d'altra banda, els imperatius derivats de la necessitat de formular unes solucions que gaudissin de la màxima acceptabilitat. La plena maduració dels coneixements gramaticals i filològics de Fabra convergeix just amb aquell moment històric en què —recentment fundada la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, en la vespra de l'obtenció de la Mancomunitat— es perfilava ja clarament la possibilitat de sancionar des d'un organisme oficial una codificació de la llengua que hauria de revestir la categoria de definitiva. I és evident que una reforma duta a terme des del poder i no des de la tertúlia del taller d'impressió, en cap cas no podia advocar per les mesures dràstiques sinó per normes tendents a una uniformitat basada en l'equilibri de les diferents convencions viables.⁶ Fabra n'és del tot conscient i, per bé que en les seves cartes no s'estigui de manifestar ostensiblement els dubtes i àdhuc les contradiccions que la seva tasca li desvetlla,⁷ opta sempre per les solucions que, tot recolzant en sòlids arguments científics, esdevinguin més susceptibles d'ésser integrades i d'integrar la complexa realitat lingüística. Respecte envers l'etimologia, envers les grafies dels mots savis ja consagrades a les diferents llengües europees, envers el lèxic novament recuperable dels autors clàssics, envers la pronúncia dels dialectes i envers l'eufonia, són alguns dels criteris bàsics que regulen l'activitat ordenadora de Fabra i dels quals trobem exponents indicatius en els textos adduïts.

Pel que fa a la literatura i, més concretament, a la confecció de l'antologia de textos —coneguda amb la denominació de *Selecta*— que trobem inclosa al final de la gramàtica, es palesa en la correspondència la relativa dependència de Fabra —ben mal atesa, per cert— respecte a Massó i Torrents; el que resta més clarament explicitat, però, és com Fabra coincidia amb les directrius teòrico-literàries del Noucentisme en els seus principis bàsics.⁸ Home del seu temps, Fabra va aplicar-se a possibilitar la realització d'uns ideals col·lectius que sentia com a propis. Val a dir que d'allò més positivament i digna.

XAVIER LAMUELA i JOSEP MURGADES

4. Cf. Joan COROMINES, «Pompeu Fabra» dins *Lleures i converses d'un jildleg*, Club Editor (Barcelona 1971), p. 401.

5. Hem respectat en tot la grafia dels originals. Aquest criteri, aplicat fins a les últimes conseqüències, ens ha portat a reproduir també els lapsus evidents. Pel que fa als errors de grafia, entenem que aquesta nota estalvia els *sic* que altrament podrien semblar oportuns; les incoherències del discurs han estat indicades en nota. També hem indicat les correccions del mateix Fabra que podien ser rellevants. Cal advertir que en algun cas ha estat molt difícil precisar la presència o el valor d'un accent.

6. Vegeu, pel que fa a les expectatives de poder de què partia Fabra en aquells moments, la darrera part de la carta del 21 de desembre de 1911.

7. Un cas paradigmàtic d'aquestes contradiccions fóra el problema de la supressió de la *b* etimològica, obertament plantejat a les cartes del 19 de gener de 1910 i del 29 de març del mateix any 1910.

8. La carta del 3 de maig de 1911 constitueix, en aquest sentit, una professió declarada de poètica noucentista: «correcció», «bellesa intrínseca», antiruralisme, entronització de la poesia i menysteniment de la prosa.

Estimat amic Casas: Diumenge vaig rebre ls llibres que m vas enviar.⁹ Moltes gracies. Compliré l teu encarrec de donar particularment les gracies a l'Iglesias, sense perjudici que l Centre les hi dongui oficialment, així com a vosaltres. La teva carta m'ha causat una viva satisfacció. Sabs que m'afigurava? Que ja no us recordaveu gens ni mica de la meua gramatica.¹⁰ Tu m dius que esteu disposats a comensar-ne l'impressió tot seguit, i jo t dic que ja tinc l'original complet, a punt d'enviar-lo a les caixes. Demà t'enviaré la Morfologia, que acabo de revisar; dintre pocs dies, la Fonetica, que estic revisant; i més tard, la Sintaxi y la Formació de paraules, que estarán segurament revisades abans de comensarse l'impressió per aviat que aquesta comensí. Però la quinta part, la selecta, ¿ja estarà a punt, no al comensarse l'impressió, sino quan les altres quatre parts serán impreses? Estic segur que aquesta ditxosa selecta tindrà llarg temps empantanegada l'impressió de la meua gramatica (profecia d'en Foulché).¹¹ Diferents amics m'han consellat que renunciés a la collaboració d'en Massó, i que cerqués algú altri... Tindrán raó?¹² En fi, alabat sia Deu; en ultim terme renunciarem a la Selecta; la gramatica sortirà incompleta... *ad majorem Cataloniae gloria!*

Convindria que desde ara tu i jo sostinguessim una correspondencia seguida; jo t'escriuria tots els dubtes que se m'ocorreguessin en la revisió de la gramatica, i tu me ls aniries resolent, escrivint-me al mateix temps les correccions y addicions que se t'ocorreguessin; una correspondencia que atenués els inconvenients de la meua absencia.

Comensem-la:

I. El quadern 3^r está ja revisat per tu. Si l llegeixes de nou, veurás¹³ que hi he fet les correccions que tu m'indicares: he suprimit *sembrar* en la llista de la pag. 123; —he fet notar *pesa* malgrat *pès*; —he tret *atresora* malgrat *tesor* (estás segur que a Barcelona diuen *tesor*?); —i aon deia que *muchos* escriuen *-as*, *-an*, etc. en lloc de *-es*, *-en*, etc. he reemplaçat *muchos* per *algunos* (Tu, això, ho sabs millor que jo; jo m creia que encara eren molts, —majoria,— els que escrivien *menjas*, *menjan*; tu m dius que no; me n'alegro forsa; pero deixa-m preguntar-te com ara fa poc: n'estás ben segur?

9. Es refereix als llibres que havia demanat per al Centre Català de Bilbao en la seva carta del 25 de setembre de 1909, primera del plec —vegeu la presentació.

10. Cf. nota 3 de la presentació.

11. Raymond Foulché-Delbosc, fundador i director de la «Revue Hispanique», on Fabra va publicar tres articles, entre els quals aquell que aclaria la distribució dels resultats de E i È llatines en català —*Les e toniques du catalan*, «Revue Hispanique», xv (1906), ps. 9-23. Foulché-Delbosc va fer una llarga estada a Barcelona l'any 1901 —amb motiu de la qual Fabra en va publicar una curta semblança a «Pèl & Ploma»: *M. Fouché Delbosc*, «Pèl & Ploma», núm. 83, III (desembre 1901), ps. 213-216— que li va permetre d'enllestir un *Abrégé de Grammaire Catalane*, Barcelona, 1902; més tard, va ser el representant de França al congrés de l'any 1906 i hi va presentar una comunicació: *La Bible en catalan* dins *Primer Congrès Internacional de la Llengua Catalana*, Estampa d'En Joaquim Horta (Barcelona 1908), ps. 538-540.

12. Des de «Sabs que m'afigurava?» fins a aquest punt es troba reproduït a *MIRACLE*, op. cit., p. 423, n. 66.

13. Des de l'inici del paràgraf anterior —«Convindria que»— fins a aquest punt es troba reproduït a *MIRACLE*, op. cit., p. 423.

II. Es *estabellar* o *estavellar*? S'hauria de consultar algun mallorquí o tarraconi.

III. En el present de subjuntiu del verb *haver*, diem i solem escriure *haguèm* i *haguèu*. També diem *hágim* i *hágiu*. En fi, les formes que corresponen a les antigues (*bajàm*, *bajàu*) son *bagèm*, *bagèu* (que no crec que s'usin a Barcelona). Quines formes te semblen les preferibles? *Haguèm* i *haguèu*, amb la seva radical del preterit i donant lloc a les combinacions *que baguèm*, *que baguèu* (pron. *caguèm*, *caguèu*) no m'agraden gens, i crec que haurien d'evitar-se. Resten *bagèm*, *bagèu* i *hágim*, *hágiu*. Rebutjat *haguèm*, jo-m decantava a *bagèm* que es resp. a *bajàm*, com *vegèm* resp. a *vejàm*, *diguèm* resp. a *digàm*, *coneguèm* resp. a *conegàm*, etc. A aquesta preferència obeeix la redacció primitiva del § 71 (pag. 170). Però *bagèm* no-s diu, i ara, al fer la revisió, m'ha semblat que en el text calia donar la preferència a *hágim* malgrat la seva accentuació irregular (A Mallorca diuen *hájem*, a València *háchem*; canvi d'accent que retrobem en el castellá vulg. *háyamos*). Crec jo que podria admetres el canvi d'accent (comparable al que ha tingut lloc en l'imperfet: *parlabámus* > *parlávem*, sota l'influència del singular); llavors caldria adoptar la redacció posterior, la del paper enganxat. Digues-me la teva opinió. Si donem la preferència a *hágim*, caldrà esborrar de les pag. 170 i 171 els dos paragrafs (text i nota) assenyalats amb la ratlla |. Si donem la preferència a *bagèm*, llavors arrencarem el paper enganxat.¹⁴

Prou per avui.

Esperant contesta teva ben aviat, t'abrassa cordialment el teu amic

P. Fabra

2

Bilbao, Alameda de San Mamés, 34
19 gener 1910

Estimat amic Casas, Abans d'air te vaig enviar, en un paquet certificat, la Morfologia (Cap. VII a XIII) excepte una llista alfabètica de verbs irregulars, que ha d'anar entre els capítols x i xi. L'has rebut?

Noves qüestions:

Tu sabs que soc partidari de la supressió de la *h* etimologica (ja suprimida en italià i rumanès), i, com veuràs, l'he suprimida en la meua gramàtica. Però, ara, al fer la revisió, m'ha vingut un dubte: essent la supressió de la *h* una reforma que ha fet tant poc camí, es oportú adoptar-la en un llibre destinat a estrangers? ¹⁵ En una qüestió com la de la *h* final, per exemple, la conservació de la *h* (ex.: *amic*) i la seva supressió (ex.: *amic*) son dues ortografies igualment habituals, i l'autor d'un llibre com el meu pot adoptar perfectament la segona (tot citant la primera); però en el cas de la *h* final,¹⁶ pot donar-se la seva supressió com a una ortografia en ús? no tindria, al contrari, tot l'aire d'una innovació

14. La redacció de la gramàtica —§ 71— va d'acord amb el que proposa aquesta carta.

15. Des de «Però, ara,» fins a aquest punt es troba reproduït a MIRACLE, *op. cit.*, p. 424.

16. La bona intel·ligència del text demana que, aquest cop, on diu *final* es llegeixi *etimològica*.

del autor? (una innovació en un llibre que no n'ha de contenir cap!¹⁷ (e, o, etc. no son innovacions; son signes de pron. figurada). Per altra part, me dol renunciar a una reforma (que crec convenientíssima) en un llibre que pot exercir certa influència en la propagació de les reformes patrocinades per L'Àvenç.¹⁸

Un altre dubte ortogràfic: Tu ja sabs que paral·lelament a *me* i *·m*, *te* i *·t*, *nos* i *·ns*, etc. el català antic presenta *ho* i *·u* (ex.: *no·u dich*) i *hi* i *·i* (ex.: *no·y vaig*). Avui escrivim constantment *hi* i *ho*. Dient els occidentals *no·u* (i no *no ho*), crec indispensable admetre *·u* (en substitució a *ho*) darrera de vocal; i un cop admès *·u* al costat de *ho*, sembla natural que s'admeti *·y* al costat de *hi*. Ara bé, com te sembla millor escriure aquest *·y*: *·y* o *·i*? (*no·y vaig* o *no·i vaig*?). O potser te sembla millor escriure constantment *hi*?¹⁹

Consultes pendents:

I. *estabellar* o *estavellar*?

II. De les tres formes *haguèm*, *hagèm* i *hàgim*, a quina cal donar la preferència?

III. Suprimeixo l'*h* etimològica o la mantinc?

IV. Escric *·hi*, *i* o *·y*? (darrera de vocal, s'entèn)

Consulta II, III i IV amb en Massó (i, al mateix temps, no li deixis de parlar de la *Selecta*)

T'abrassa cordialment

P. Fabra

P.S. La qüestió III té una gran importància per a la confecció dels vocabularis, puix afecta l'ordre alfabètic dels mots. No t'adormis, doncs!

P.F.

3

Bilbao, Alameda de San Mamés, 34
29 de mars de 1910

Estimat amic Casas, Me preguntes si, adoptat el punt volat, s'ha d'escriure *veure-l* o bé *veure·l*; *sen*, *mel*, etc. o bé *se·n*, *me·l*, etc.; *portar-sen* o bé *portar-se·n*. S'ha d'escriure *veure·l*; altrament s'escriurien igual dues coses tant diferents com *veure-l bo* (verle bueno) y *veure-l bo* (ver el bueno). *Veure-l* (verlo) es una paraula, els elements de la qual se separen amb un guió com ara *·ls* dels mots *tot·hom*, *poca·vergonya*. En *veure·l bo* (ver el bueno), *·l* forma un tot sintàctic (un complement del verb) amb *bo*; es sols fonèticament que s'uneix a *veure*, i crec que caldria escriure *veure* i *·l* separats com dugues paraules qualsevol suc-

17. Des de «no tindria, al contrari,» fins a aquest punt es troba reproduït a MIRACLE, *ibid.*

18. En la gramàtica Fabra dóna com a formes preferents les que ometen la *h* —vegeu el *Vocabulario*, ps. 341-453 i *passim*—; tanmateix hi registra les altres i les manté a la *Selecta* amb d'altres trets ortogràfics dels originals. Sobre això mateix, vegeu, més endavant, la carta del 29 de març de 1910.

19. La gramàtica usa la solució *·y* —§ 95 i *passim*.

cessives (*veure-l bo*, pero: *veure ·l bo*). — Potser son preferibles (almenys per ara) *se-n, me-l*, etc. (amb els llurs elements ben acotats) a *sen, mel*, etc. (malgrat escriure-s del i no pas *de-l, al* i no pas *a-l*). — Crec preferible *anar-men* (quan no *anar-me-n*) a *anar-me-n*; jo evitaria intercalar el punt volat entre-ls elements dels nexes verb + afixes.²⁰

La *g* i la *d* final no poden absolutament esser usades en paraules que no presentin *g* i *d* resp. en el llur origen (en el llur ètim), sigui la que-s vulga la forma dels llurs derivats (doncs: *amic* [de *amicus*] malgrat *amiga*, *buit* [de *vócitrus*] malgrat *buida*, etc., etc.). Ara, les paraules que tenen *g* i *d* en els llurs ètims (els derivats de les quals presenten sempre *g* i *d* resp.), el meu criteri, fins ara, havia estat d'escriure-les amb *g* i *d* resp. Seguint aquest criteri, les regles per a l'empleu de la *g* i de la *d* finals no son gaire difícils:

I. Darrera de consonant, s'escriurà *g* o *c*, *d* o *t*, segons que-ls derivats tindran *g* o *c*, *d* o *t*. Les paraules que, segons aquesta regla, cal escriure amb *g* i *d* finals no crec que siguin gaires més que les següents: *fang*, *sang*, *areng*, *dring*, *oblong*, *llong*, *diftong*, *llarg*, *amarg* (al qual preferiria *amargant* o *amargós* segons els casos), *alberg*, *xamberg*, *dramaturg*, *burg*; *card*, *llard*, *tard*, *esguard*, *baiard*, *bastard*, *covard*, *verd*, *bord*, *sord*, *tord*, *acord*, *record*, *retard*, *Eduard*, *Ricard*, *Eudald* (a *herald* o *heralt* preferiria *heral* o *herau*). En la primera persona irregular del present d'indicatiu: sempre *c*. Ex.: *valc*, *tinc*, etc. malgrat *valga*, *tinga*, etc.

II. Darrera de vocal en els paroxitons, s'escriurà *g* o *c*, *d* o *t*, segons que-ls derivats tindran *g* o *c*, *d* o *t*. Així, *àvid*, *licit*, *proleg*, *estòmac*.

III. Darrera de vocal en els oxitons: Mitjansant el canvi de la terminació *-do* en *-de* (*rude*, *mode*, etc.), els oxitons que cal escriure amb *d* final crec que queden reduïts a *fred* (*frigidus*) i als derivats en *-ud* (*-udo*). Els oxitons en *-g* queden reduïts a dos o tres: *demagog*, *pedagog* (puix crec que-ls post-verbals trets dels verbs en *-egar* cal escriure-ls amb *c* final tant si *-egar* ve de *-igàre* com si ve de *-icare*: com *plegar* (*plicare*): *plec*, com *fregar* (*fricare*): *frec... regar* (*rigare*): *rec* i no *reg*).

Concessions a fer en el sentit de disminuir el nombre de paraules en *-g* i en *-d* finals? La primera ja està dita: escriure *rec* i no *reg*. La segona seria admetre *-ut* en substitució de *-ud* (Ex.: *solitut*, *gratitut*) i allavors *fret*. Això permetria donar (me sembla) aquesta regla: Darrera de vocal accentuada s'escriurà sempre *t*: *prat*, *nebot*, *oblit*, *mut*, *fret*, *virtut*, *quietut*... (I sempre *c*, llevat en dugues o tres paraules. Ex.: *groc*, *amic*, *grec*, etc.). Una tercera concessió fora escriure *pròlec*, etc. en lloc de *pròleg*, etc.; pero aquesta no m sembla acceptable, perquè acceptada la *c* en representació de la γ grega, per què no *pròfuc*, etc. La raó d'admetre la *d* i la *g* finals es no desfigurar massa ·ls mots savis tals com *àvid*, *vermifug*, etc., que presenten *d* i *t*²¹ en totes les llengües que-ls han adoptats. Entre aquests mots hi ha *pròleg* (*prologus*, *prólogo*, *prologue*, *Prolog*, etc.).

La principal causa dels meus dubtes sobre la supressió de la *h* etimològica es la por que ·l fet de trobar-se ·ls mots *home*, *historia*, etc. escrits sense *h* restará autoritat a la meva gramàtica, fent creure a molta gent que es un llibre més de propaganda, tendencios, etc. Son tantes les qüestions importants tocades en la meva gramàtica i en les quals m'agradaria portar al lector el convenciment de la bondat de les solucions adoptades, que m sabria molt greu que una reforma ortogràfica (potser *déplacée*) pogués *effaroucher* a molts. Què me'n dius?

20. En la gramàtica es llegeix *Renta-t*, *Puja-l*, etc. — § 97 I—, però *facin-se-l* — § 97 III.

21. D'acord amb el context, esperaríem una *g*.

Una consulta. Tu sabs que la gramàtica conté un vocabulari català-castellà (format per les paraules que figuren com exemples en el llibre). Potser fóra convenient afegir-n'hi un de castellà-català (per als efectes de la descastellanització.) Per al lector castellà aquest segon vocabulari fóra, en veritat, poc important; pero per al lector català tindria indubtablement més importància que'l primer. Perquè l'inclusió del vocabulari castellà-català no allargués massa el llibre, se faria una sola llista alfabètica amb els mots catalans del vocabulari cat.-cast. i els mots castellans del vocabulari cast.-cat., i això permetria suprimir d'aquest tots els mots que en la llista alfabètica els caldria anar immediatament davant o darrera dels mots catalans components. Model ó mostra:

albixeres - *albricias*

alborotado - arremorçat

alcanzar - aconseguir, atènyer

alç - *aliento*

alegar - allegar

alegoria - allegoria

alegre - *alegre*

alegria - *alegría*

Alejandro - Alexandre

alemany - *alemán*

alengda - *hábito, bocanada, vabarada*

alengar - *alentar* (3.ª pers. *alena*)

Alejandro - *Alejandro*

... ..

... ..

aliento - alç

... ..

Què prefereixes: el voc. cat.-cast. sol o acompanyat d'un voc. cast.-cat.?²²

Estimat Casas, Pels diaris vaig saber la mort de la teva mare. No'm cal dir-te que'n vaig tenir un gran sentiment.

Reb l'abracada cordial del teu amic

P. Fabra

4

Bilbao, Alameda de San Mamés 34

8 de maig de 1910

Estimat amic Casas, Inacceptable que'l *sò* que'ls rossellonesos donen a la *o* tancada (per ex., en *Canigó*) sigui representat adés per *o*, adés per *u*.²³ De'l moment que un mot com *totà* ha d'esser llegit *tuta* quan rima amb *ruta*, es clar que cal llegir-lo sempre *tuta* (altrament, quin efecte no faria sentir, en una mateixa poesia, ades *totà* a la barcelonina, ades *tuta* a la rossellonesa!). I si cal pronun-

22. La forma definitiva del vocabulari va ser la que Fabra proposa en aquest fragment.

23. El tema central d'aquesta carta és la discussió dels problemes lingüístics relacionats amb la publicació d'una tria de composicions en vers de l'escriptor rossellonès Albert SAISSET: *Perpinyanenques*, «Biblioteca Popular de l'Avenç» (Barcelona 1910).

ciar aquest mot constantment *tuta*, no escau ni convé escriure-l de dugues maneres distintes. Per exemple, el lector no-rossellonès que llegirà *Un Casament tremblant* (imprès amb el sistema adoptat en les proves que tinc a la vista), al trobar en els versos 5è i 6è els mots *Anatona* i *minyona* sense res que-ls adverteixi que cal pronunciar-los amb *u*, els llegirà amb *o*, pronunciarà *minyona*, *Anatona*, i més avall li caldrà pronunciar *Anatuna* (rimant amb *comuna*). Cal, doncs, emprar un sol signe per a la *o* rossellonesa. Quin? La solució més practica es, ja que cal pronunciar *u*, escriure *u*, solució que convé igualment als rossellonesos i als catalans espanyols. Ara, si vosaltres preteneu fer un sistema ortografic per a esser adoptat pels rossellonesos, la solució *u* ja no es tant bona, puix no es pas de desitjar que-ls rossellonesos escriguin normalment *minyuna*, *tuta*, etc., en oposició als nostres *minyona*, *tota*, etc. Tenint en compte això i que-l sò en qüestió no es (segons tinc entès) exactament igual al de *u*, fora potser millor escriure-l *o* amb un accent indicador de la seva pronuncia especial, accent que podria esser el circumflexe, i llavors, en el vostre llibre, caldria consignar en una nota que-l símbol *ô* representa la vocal *u*, que *minyôna* sona *minyúna*. A fi de facilitar la comprensió del llibre, convindria fer notar igualment que-l rossellonès suprimeix la *x* de *peix*, *mateix*, *aqueix*, etc. (que en el text caldria escriure *pei'*, *matei'*, *aquei'*, etc. I quan escriureu *aná'*, *patí'*, etc., en comptes de *aná*, *patí*, etc.?), i convindria molt que-i incloguessiu un vocabulari de mots exclusivament rossellonesos (*amusal*, *cer-tenament*...)

Jo preferiria *que-i abunden* a *que hi abunden* i *que-u escriuen* a *que ho escriuen*. Cal encerrar si-ls valencians i mallorquins pronuncien *que-u*... o *que ho*...

Jo crec *noi-a* més acostat a la pronunciació (noi-*ia*) que no pas *no-ia*; pero l'Arteaga²⁴ creu el contrari. Resolèu sota-l punt de vista tipografic. I com separeu una veu com *cauen*?

Un dia d'aquests us enviaré la *sintaxi*. Llegiu-la amb compte, puix se tracta de la part més delicada de la gramatica, aquella en què es més facil caure en alguna inexactitud.

T'abrassa aff. ton amic

P. Fabra

5

[12 de setembre de 1910]
(Contesta urgent!)

Estimat amic Casas,

Demà t'enviaré l'*Apèndice I* (llista alfabètica dels verbs irregulars)²⁵ que ha d'anar entre-l cap. X i l'XI i t'escriuré llargament sobre diferents punts de gram. (prep. *ad*, ortografia de l'*h*, etc.). Per ara una pregunta: com traduïu *calvo*? El

24. Josep M. Arteaga i Pereira, compositor i intèrpret, va ser també un fonetista àmpliament informat, que va presentar una comunicació al congrés de l'any 1906: *Ullada general a la fonètica catalana. El seu caràcter propi dins la família novo-llatina*, dins *loc. cit.*, ps. 445-465. El 1915, dos anys després de la seva mort, Pere Barnils va tenir cura de l'edició d'uns seus *Textes catalans avec leur transcription phonétique. Précédé d'un aperçu sur les sons du catalan*, «Biblioteca Filològica de l'Institut de la Llengua Catalana» (Barcelona 1915).

25. És el § 82 de la gramàtica i n'ocupa les ps. 94-105.

derivat fonètic regular de *calvus* seria *caul* (Cp. *saul*, *saus* i *sauls*) fem. *calva*. En Bulbena admet *caul*, amb el fem. analogic (tret del masc.) *caula*.²⁶ *Caul*, *caula* no-m satisfan: no-ls trob viables. En en Jacme Roig trob «la testa calba», doncs *calba* fem., *calb* masc., que-m semblen molt més fàcils d'introduir. El canvi de *u* llatina en *b*, el trobem en *corb* *cuervo*, *corb* *curvo*. Què me'n dius? Es clar que l'admissió de *calb* no exclou *calvicia*. Cp. *Corb* *curvilini*,²⁷ i al contr., *llavi* *labial*.

P.F.

6

Bilbao, Alameda de San Mamés, 34
13 setembre 1910

Estimat Casas,

Avui t'envio, certificat, nou original: l'*Apèndice I*, que es una llista alfabètica dels verbs irregulars. Falta encara: el *Vocabulario*, que ha d'anar darrera de la *Selecta* i que no t'enviaré fins al dia que s'aurà d'imprimir; un suplement al capítol v (*Apèndice III*)²⁸ que ha d'anar darrera del *Vocabulario*; un index alfabètic, que aniré confeccionant a mesura que rebré-ls fuyls impresos; i finalment el proleg, que penso comensar un dia d'aquests. — No son impresos ja-ls dos primers fuyls? per què no me-ls envies? I quina tirada feu? — No m'agrada gens l'idea de publicar la gramàtica per parts. La gramàtica sencera farà molt mes cop (si n'ha de fer) que sortint ara un tros, adés l'altre. I, un cop publicades les quatre primeres parts, qui arrencaria mai la *Selecta* an en Massó? La gramàtica correria'l perill de romandre incompleta indefinidament. — L'*Apèndice I*, que ara t'envio, ha d'anar entre-ls capítols x i xi, com a un capítol apart, tot ell de lletra petita, a dues columnes, i no-t sembla que entrat a la francesa? Hi inclou alguns verbs antics, tals com *metre*, *noure*, *romandre*, *toldre*, perque figuren en els exemples antics i alguns d'ells son usats en el llenguatge escrit actual. Te sembla be? Un dubte: els dos verbs *assentir* i *dissentir* com te sembla miylor conjugar-los: com a purs (*dissentio*, *dissentis*, etc., seguint al simple *sentir*, que fa *sento*, *sents*, etc.) o com a incoatius (*dissentexo*, *dissentexis*, etc.)? En el primer cas, cal incloure-ls en la llista. — Indubtablement, davant de vocal, *a l'* i *de l'* son preferibles a *al* i *del*: *a l'* i *de l'* responen a la manera general d'ortografiar les particules assillabiques; els antics escrivien certament *al* i *del* en tots els casos, pero també escrivien *mel*, *quel*, *nol* el mateix davant de vocal que davant de consonant; altrament, tenim *pel* davant de consonant, *per l'* davant de vocal. — *Celui* que se pot perfectament traduir per *aquell que*, pero també per *el que*, combinació de la qual se troben exemples nombrosos ja en la cronica del rey Jacme. Els antics empleen

26. A la p. 126 del *Diccionari català-francès-castellà*, Stampa d'en Francesch Badia (Barcelona 1905), d'Antoni BULBENA I TOSELL es llegeix: «*caul*, a. adj *Chauve*. Calvo. // *pelat*. ras. *tosell*.» El text suggereix que Fabra també tenia present l'entrada següent: «*caula*. *caulesa*. f. *calvicia*.»

27. Sota *curvilini* es llegeix, malgrat l'esmena, *curvatura*.

28. Ocupa les ps. 455-460 de la gramàtica. D'acord amb l'index general —p. xxiv— es tracta d'un «Complemento al cap. v: Correspondencias entre las vocales tónicas castellanas y las catalanas.»

Auries de veure-t amb l'Oliver i amb en Matheu i proposar-los reemplaçar, en les llurs poesies, els castellanismes *passava baix dels sotils...* (El castell buit), *ausent* (id.) i *gosariam les dues primaveres* (Matheu) per *passava sota's sotils, absent i fruiriem...* o *gaudiriem*. Si-u fan, millor; si no, alabat siga Deu, pero serà llàstima que dues poesies tant belles, surtin amb els dits castellanismes.

Adeu!

P. Fabra

8

Begoña (Vizcaya), 21 de desembre de 1911

Estimats amics Massó i Casas, Per ara no veig pas que'l vocabulari no segueixi el mateix camí que la selecta: me sembla que ja farem prou si enllestim un full cada mes. Alabat sia Deu!

Massó, vols dir que *smerla* es *merla* = *mirlo*? Tu ja sabs que hi ha un *ocell prenent* nomenat *smirle*, it. *smerlo*, al. *Schmerl*. l'*émerillon* dels francesos. La *smerla* d'en Roiç no serà aquest *ocell prenent*, molt *bonic* i valent, empleat en falconeria per a caçar, entre altres ocells, petites *garces*? Estudiant la família de les *garces* i agrons (*bérons*, *aigrettes*, etc.), per treure la significació de *pennatge*, he trobat que n'hi ha una de petitoia, *blanca*, amb bec *negre*, potes *verdes* (l'*aigrette blanche* dels francesos); aquesta es probablement la *garça* de la nostra poesia, i em va millor que un diàleg entre aquesta *garça* i una *merla* (= *mirlo*), un diàleg entre la dita *garça* i l'*ocell prenent* destinat a caçar-la, el seu enemic cruel, com la dòna de la cançó envers el poeta amant seu.³²

La descripció de l'*aigrette blanche* em fa pensar que'l *pennatge* d'en Roiç vol dir *plumaje*. Però aquesta significació antiga no exclouria la de *penacho*, que avui convindria donar-li tenint com ja tenim el mot *plomatge* (fr. *plumage*) per a designar el conjunt de les plomes d'un ocell. Podem admetre per a *pennatge* (tot escrivint-lo *penatge*. Cp. *rat-penat*) el mateix canvi de significació operat en *penacchio* (d'on: *panache* fr., *penacho* cast.). En el vocabulari podríem posar: *Penatge*: plumaje, penacho. (?)

Me sembla, amic Casas, que'l mot *rierol* per a designar *el arroyo*, *le ruisseau* d'un carrer, no prosperaria pas. T'imagines una expressió com: passant pel rierol del Passeig de Gràcia? Però *carretera* tampoc m'acaba d'agradar...

Destriar podria, doncs, traduir-se: *separar coses que* (ó *separar una ó varius coses de otras con las cuales?*) *están mezcladas, enredadas ó confundidas*. Ultra això: *divisar* («e al cessar que feu lo vent, veem la illa de Maylorques e destriam la Palomera e Soller e Almerug» CRON. JACME.) I *destriar-se*? Se m'ocorren: *esparcirse, extenderse, dispersarse, difundirse* (*Se destria* el fum en l'aire, un terço en l'aigua, els cabells sobre les espatlles, una carena en petites carenes, un rierol en un planic... Cp. *En Po* d'en Massó.

En el vocabulari es ja admès el verb *envelopar* (potser innecessàriament, puix tenim *envoltar* de *INVOLŪTARE < INVOLŪTUS sup. de INVOLVERE = *envolver* cast.). El post-verbal d'*envelopar* es difícil. El farem masculí com en italià o feme-

32. Al Vocabulario —p. 392— es llegeix: «esmerla, -es f.: esmerejón».

ní com en francès? *envelop* (it. *inviluppo*) o *envelopa* (fr. *enveloppe*)? En l'antic he trobat (molt rarament, però) el verb *envelopar*, però mai el post-verbal corresponent. Potser fóra millor renunciar a l'arcaisme (innecessari) *envelopar* i al neologisme corresponent *envelop* o *envelopa*, que veig de dificilíssima introducció. *Envelopar* no vol dir res per a un català modern (no parlo d'un català poliglota!), es un mot que se li ha d'explicar, que l'ha d'apendre; en canvi, en *envoltar* se veu tot seguit un derivat de *volta*, i, el context ajudant-hi, la seva comprensió no ofereix cap dificultat, es un mot ben català, vivent. I potser *envoltar* ens donaria el mot que cerquem per traduir *envoltura*. No cal pensar en un post-verbal (sense sufixe): *envolt* o *envolta* no donen l'idea d'*envoltura*; però en canvi, un cop ben arrelat el verb *envoltar*, me sembla que *envoltall* (format paral·lelament a *embotcall* d'*embotcar*) no oferiria cap dificultat de comprensió, i jo ja m'atreiria a consignar-lo, com a neologisme, en la meua gramàtica.

Penseu en tot això i digueu-me'n aviat alguna cosa!

Fa uns quants dies que vaig enviar les normes ortogràfiques³³ a en Carner. Les solucions proposades ja les coneixeu: són les de l'Avenç amb la diferència d'acceptar-se un sistema d'accentuació a la castellana (provisionalment!), que presenta l'avantatge indiscutible d'evitar faltes de lectura (com *estúdia* per *estudia*, *apòstròf* per *apòstrof*, etc.). Però temo que, aprofitant la meua absència, siguin rebutjades algunes de les solucions proposades i ja aprovades per majoria en les sessions de l'istiu passat; sobretot la *i* dels diftongs (*aire*, *reina*, *rei*) me sembla que no triomfarà pas. Davant de l'oposició formidable que's va fer al punt volat, jo, d'acord amb en Carner i mossen Alcover, he ideat un altre sistema segons el qual se limita extraordinàriament l'empleu de les formes asil·làbiques enclítics, adoptant-se en lloc d'elles les invertides *el*, *els*, *ens*, etc. En el dit sistema, s'acceptarien decididament (ja que formes com *el*, *els*, *ens* son admeses per tothom) les formes *em*, *et* i *es* donant-los la mateixa extensió, darrera de consonant o pausa, que a les altres formes invertides; i un cop admeses com a literàries el mateix *em*, *et*, *es* que *el*, *els*, *ens*, s'escriurien aquestes formes aduc darrera de vocal (com de fet ja's fa molt amb *el*, *els*, *ens*), reduint l'empleu de les formes asil·làbiques (que llavors podrien escriure's amb apòstrof) als casos d'intima unió gramatical, per exemple en les combinacions verb + pronom (*dóna'm*, *perdre'l*, preferibles a *dóna-m*, *perdre-l*, i indubtablement a *dónam*, *pèrdrel*), pronom + pronom (*me'n vaig*, *te'l porta*) preposició + article (*sobre'l*, *desde'ls*...) [però: *l'avi el pren*, *ja li deia a la noia el pare*, *els blancs i els negres*].

Aquest matí el diari m'ha dut la trista nova de la mort del nostre Maragall. Quina desgracia, tant jove encara! Hem perdut un gran poeta i un bon amic... Ara, al'escriure'us, penso que ha deixat un buit en l'Institut i que nosaltres, pel bé de la nostra llengua, per la qual tant hem treballat i lluitat i encara hem de treballar i lluitar tant, havem de procurar que aquell buit no sigui omplert per un qualsevol. La secció filològica es ben fluxeta (en Guimerà, com si no n fos; en Segalà està a tres quarts de quinze); convé reforçar-la, és indispensable, ficant-hi algú competent, ben orientat, en Joaquim Casas o l'Arteaga! Un nucli format d'en Casas (o l'Arteaga), d'en Carner i d'en Fabra seria la millor garantia de reeiximent en la tasca de fixar, de polir, d'encarrilar la *llengua literaria*. Aquest

33. Es tracta de les normes aprovades per la *Comissió de les bases d'ortografia* de l'Institut l'estiu de 1911 —MIRACLE, *op. cit.*, ps. 448-452 i 456-463—. Aquesta primera versió de les normes ortogràfiques, amb la indicació dels resultats de les votacions de la *Comissió* i en autògraf de Fabra, es troba acompanyant les cartes que fan l'objecte d'aquesta edició —MIRACLE, *op. cit.*, ps. 469-471.

nucli faria feina bona i, amb l'ajuda de mossen Alcover i mossen Gasclar,³⁴ seria invencible, el seu criteri (el bo!!) s'imposaria a tot l'Institut i no's repetiria el cas que un Ors ens sortís amb atzagaiades i entrebancs en l'obra de perfeccionament de la nostra llengua literaria. Us en parlo tant aviat, arran de morir-se el pobre Maragall, perquè fóra funest que'l lloc que'us pertoca (a tu, Casas, o a l'Arteaga) l'ocupés un altre que lluny d'ajudar a fer bona tasca vingués a dificultar-la i a esguerrar-la. Convé, doncs, treballar-ho desde ara. Recordeu l'antic lema de l'Avenc: *pro lingua nostra*. Hem de procurar fer-nos nostra la Secció filologica!³⁵

No sé si encara us havia de parlar d'alguna altra cosa. Però la carta ja resulta prou llarga; així que, si de cas, ja us en parlaré un altre dia.

No us recomano pressa en l'impressió de la gramàtica perquè ja sé que és inútil...

Us abraça cordialment, desitjant-vos felices festes

Pompeu Fabra

P.S. En Massó, si pot, que afegeixi a les normes ortogr. (que té en Carner) la qüestió de l'ortografia de la preposició *per a* (que'm vaig oblidar de posar). Jo'm decanto a *per a* en dos mots, en lloc de *pera* en un sol mot.

P.F.³⁶

9

Begoña (Vizcaya), Santa Clara
20 d'abril de 1912

Estimat amic Massó: Ja'm faràs el favor de posar en el pròleg, al costat del nom d'En Pere Serafí, el de l'altre autor de la decadència, del qual me vas enviar una poesia y el nom del qual ara no recordo.³⁷ Una altra cosa: en el mateix pròleg dic: «*pero valencianos y mallorquines hablan dialectos pertenecientes al mismo dominio lingüístico que el catalán de Cataluña, dialectos de una misma lengua literaria en que un día escribieron el valenciano Ausias March y el mallorquín Llull.*» Això no està prou bé; és mal redactat, puix sembla que sols el valencià i el mallorquí siguin dialectes «*de una misma lengua literaria*» etc. Estaria millor: «*pero valencianos y mallorquines hablan dialectos pertenecientes al mismo dominio lingüístico que el catalán de Cataluña; éste y aquéllos son dialectos de una misma lengua literaria, en que un día escribieron...*» i aquí posar el nom d'un autor català de Catalunya seguit dels noms d'Auzias March i Llull. Quin català posaries que fos digne *pendant* d'En March i d'En Llull? En Muntaner? En Bernat Metge? Suposant que fos En Muntaner, el § en qüestió hauria de dir: «*una misma lengua literaria, en que un día escribieron el catalán Muntaner, el valenciano Ausias March y el mallorquín Llull, la lengua que se llamó antiguamente catalanesch, etc.*»³⁸

34. Es refereix evidentment a mossèn Frederic Clascar.

35. Aquests dos últims paràgrafs són reproduïts a MIRACLE, *op. cit.*, ps. 451-453. La vacant de Maragall no va ser coberta fins l'any 1918, que Lluís Nicolau d'Olwer va entrar a l'Institut —MIRACLE, *op. cit.*, ps. 453 i 454.

36. El *post scriptum* és reproduït a MIRACLE, *op. cit.*, p. 452, n. 42.

37. La selecta definitiva no va incloure cap autor de l'anomenada decadència.

38. La redacció definitiva d'aquest passatge —p. vi de la gramàtica— diu: «*...pero es indudable que catalanes, valencianos y baleares hablan dialectos pertenecientes á un mis-*

Digues a En Casas que faré, per a l'Index,³⁹ una nota defensan la supressió de la *b* etimològica i una altra defensan el punt volat! Demà o demà passat us les enviaré. Esteu contents?

I en Cortada? fa dies que n'espero carta. Continúa encara a Barcelona? Si-y es i el veieu, saludeu-lo de part meva.

Vejam si a mitjan maig surt la gramàtica!

Us abraça cordialment a tu i a En Casas

P. Fabra

mo dominio lingüístico, dialectos de una misma lengua literaria, la lengua en que un día escribieron el catalán Muntaner, el valenciano Ausias March y el mallorquin Llull; y esa lengua debe indiscutiblemente llamarse catalana,...»

39. Es tracta de l'Índice alfabético que clou la gramàtica i que n'ocupa les ps. 461-480. La nota on es fa la defensa del punt volat és la n. 1 de la p. 464, que s'estén fins a la pàgina següent. La nota 1 de la p. 470, que s'ocupa de la conveniència de suprimir la *b* etimològica, remet el lector interessat a les *Questions d'ortografia catalana* que Fabra va presentar al congrés de l'any 1906 —*loc. cit.*, ps. 188-221.